Weronika ŁUCZAK
Uniwersytet Łódzki

WIGIERSKI PARK NARODOWY¹ - OCHRONA DZIEDZICTWA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO A TURYSTYKA

Autorka miała okazję odwiedzić Wigierski Park Narodowy (WPN) w wakacje letnie 2017 r. i w niniejszej notatce pragnie ukazać piękno oraz niezwykłość tego terenu dostrzeżone osobiście, ale także przekazać wiedzę o nim, uzupełnioną na podstawie dostępnej literatury.

Wigierski Park Narodowy jest terenem specyficznym i unikatowym w skali kraju. Do głównych walorów tego obszaru należą: zróżnicowany kompleks 42 jezior, ekosystemy wodne, torfowiska i lasy, bogaty świat fauny (niemal 300 gatunków zwierząt, w tym chronione bobry, będące symbolem tego parku). W WPN ochronie podlegają też liczne zabytki, odzwierciedlające historię terenu, w tym bardzo dobrze konserwowany XVII-wieczny zespół poklasztorny Kamedułów, liczne obiekty budownictwa ludowego, muzea, kościoły oraz zabytki techniki (np. Wigierska Kolej Wąskotorowa). Z tego powodu nadrzędnym celem funkcjonowania tego parku jest kompleksowa ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Wigierski Park Narodowy powołano 1 stycznia 1989 r. Początki starań o jego utworzenie należy wiązać z jeziorem Wigry, które objęto ochroną

¹ Praca jest efektem wykonania przez autorkę zadania, zatytułowanego *Turystyka na obszarach chronionych w świetle własnych doświadczeń oraz wiedzy popularnej i naukowej*, podczas zajęć dydaktycznych o nazwie turystyczne i rekreacyjne użytkowanie obszarów chronionych, znajdujących się w programie pierwszego roku studiów licencjackich na kierunku turystyka i rekreacja na Uniwersytecie Łódzkim. Więcej na ten temat napisał Piotr Miazek w swojej notatce naukowej pt. *Turystyka na obszarach chronionych w Polsce* w niniejszym tomie.

13 lat wcześniej, 12 stycznia 1976 r. Park jest położony w północno-wschodniej Polsce – na Suwalszczyźnie. Pod względem administracyjnym znajduje się w województwie podlaskim, leży na skraju Puszczy Augustowskiej, będącej czwartym pod względem wielkości zwartym kompleksem leśnym w Polsce. Obszar WPN obejmuje ponad 15 089,79 ha, z czego 63% zajmują lasy, wody – 19%, grunty rolnicze – 15%, a tereny zurbanizowane – 3%. Ochroną ścisłą objętych jest 1822,55 ha powierzchni. Na obszarach zagospodarowanych rolniczo zastosowano ochronę krajobrazową, a wokół parku utworzono strefę ochronną o powierzchni 11 283,81 ha, zwaną otuliną (Richling, Solon, 2001).

Ważnym elementem parku jest jezioro Wigry, o kształcie zbliżonym do litery S – jedno z największych i najgłębszych jezior Polski. Jest ono odbiorcą wód z dwóch rzek – Czarnej Hańczy i Wiatrołuży. Jedyna rzeka, która wypływa z jeziora, to wspomniana już Czarna Hańcza. W południowo-zachodniej części Pojezierza Suwalskiego, w dorzeczu Czarnej Hańczy, leży 56 jezior określanych jako zespół jezior Wigierskich. W granicach parku znajdują się 42 stałe naturalne zbiorniki wodne, których łączna powierzchnia wynosi 28 km². Największe, najgłębsze i najatrakcyjniejsze dla większości turystów odwiedzających park jest jezioro Wigry (Borejszo, Kamiński, Krzysztofiak, Szkiroć, 2003).

Grono miłośników ziemi wigierskiej, odkrywających wyjątkowe walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe tego regionu, stale rośnie. Spośród innych parków narodowych w Polsce WPN wyróżnia się ekologicznym zróżnicowaniem licznych na tym terenie jezior i rzek, mozaikowym układem ekosystemów leśnych, wodnych i torfowiskowych, ale także zachowaniem tradycyjnych krajobrazów rolniczych i interesujących obiektów kultury materialnej. Wyznaczone na obszarze parku szlaki turystyki lądowej i wodnej, a także ścieżki edukacyjne umożliwiają odwiedzającym bliższe zapoznanie się z charakterystycznymi dla tego regionu zespołami i gatunkami roślin (Richling, Solon, 2001).

Park pod względem ukształtowania terenu można podzielić na dwie różne części. Na północ od jeziora Wigry rzeźba terenu jest zróżnicowana, krajobraz pagórkowaty, z licznymi wzniesieniami i obniżeniami, dużą liczbą jezior i dolin rzecznych. W części południowej zaś dominują obszary o lekko falowanej powierzchni, miejscami płaskiej. Rzeźbę terenu ostatecznie ukształtowało ostatnie zlodowacenie. Park wigierski leży w strefie wyniesienia mazursko-suwalskiego, stanowiącego fragment platformy wschodnioeuropejskiej. W klimacie tej części kraju zaznacza się oddziaływanie położonego w niewielkiej odległości Morza Bałtyckiego oraz wi-

doczne są wpływy kontynentalne. Z tych względów na opisywanym obszarze panują najsurowsze warunki klimatyczne w całej nizinnej części kraju. Zima rozpoczyna się w trzeciej dekadzie listopada i trwa do pierwszej dekady kwietnia. Średnia miesięczna temperatura waha się od -6°C do -2°C . Wiosna rozpoczyna się w połowie kwietnia i trwa około dwóch miesięcy. Temperatura powietrza waha się od ok. $+5^{\circ}\text{C}$ w kwietniu do ok. $+16^{\circ}\text{C}$ w czerwcu. Lato rozpoczyna się w połowie czerwca i trwa do trzeciej dekady sierpnia – ze średnią temperaturą $16\text{--}18^{\circ}\text{C}$. Jesień natomiast trwa niespełna dwa miesiące i wówczas średnia temperatura powietrza spada do około 6°C (Richling, Solon, 2001).

W WPN najliczniejsze wśród roślin są gatunki środkowoeuropejskie, lecz występują tu także przedstawiciele gatunków arktycznych, południowo-syberyjskich i atlantyckich. W parku jest 18 gatunków będących relikdami późno- i postglacialnymi, m.in.: brzoza niska, bażyna czarna, skalnica torfowiskowa i turzycza strunowa. W granicach parku żyje 1700 gatunków zwierząt, w tym 301 objętych jest ochroną prawną. Spośród 48 gatunków ssaków ochronie podlega 25. Są to m.in.: jeź wschodni, kret, nocek rudy i łydkowłosy, mroczek posrebrzany, późny i pozłocisty, gacek brunatny, zając bielak, gronostaj (Richling, Solon, 2001). Ochrona gatunkowa obejmuje działania zabezpieczające trwałe występowanie gatunków szczególnie cennych, a jednocześnie zagrożonych bezpośrednim wyniszczeniem. Chronione są gatunki rzadko występujące oraz objęte ochroną na podstawie umów międzynarodowych. Ochrona rezerwatowa polega na zachowaniu różnorodności zasobów, stanowiących nieodzowny warunek odnawiania się i rozwoju środowiska naturalnego.

Jednym z podstawowych zadań WPN jest ochrona całości przyrody i swoistych cech jego krajobrazu. Na ten cel składa się wiele działań, m.in.:

- zachowanie lub poprawienie stanu ekosystemów torfowiskowych i wodnych poprzez utrzymanie stosunków wodnych i eliminację dopływu zanieczyszczeń;
- włączenie do parku dodatkowych obszarów cennych przyrodniczo lub ważnych ze względu na funkcjonowanie terenu WPN;
- dążenie do wyeliminowania głównych zagrożeń dla przyrody parku;
- ochrona krajobrazu;
- podział obszaru parku na strefy różniące się priorytetami ochronnymi;
- wykluczenie lokalizowania w parku i jego otulinie jakichkolwiek zakładów przemysłowych;
- przeciwstawianie się budowie dróg asfaltowych;

- zakazanie zabudowy typu miejskiego na terenie parku oraz w jego najbliższym otoczeniu;
- przestrzeganie, aby objęcie statusem ochronnym rejonu Wigier w żaden sposób nie obniżało standardu życia miejscowej ludności (Richling, Solon, 2001).

Park jest obszarem udostępnionym do uprawiania różnorodnych form turystyki. W tym celu wytyczono i urządzono szlaki lądowe o łącznej długości 190 km dla turystyki pieszej i rowerowej oraz wyznaczono jeziora i rzeki do uprawiania turystyki wodnej (zob. Wigierski Park Narodowy). Trasy prowadzą przez najistotniejsze i najciekawsze zakątki WPN. Można go zwiedzić na wiele sposobów z przyjaciółmi, rodziną czy dziećmi. Szlaki wodne są dużą atrakcją, zwłaszcza dla najmłodszych.

Autorka zwiedziła WPN, pokonując szlak turystyczny oznaczony kolorem żółtym, prowadzący przez następujące miejscowości: Stary Folwark, Leszczewo, Lipniak, Osinki, Studzieniczne i wieś Szwajcaria, w której znajduje się cmentarzysko Jaćwingów. Spędzając w parku wakacje, odpoczywała nad pięknym jeziorem Wigry i m.in. odwiedziła miejscowość Lipowe. Jest to osada leśna położona przy drodze pomiędzy Czerwonym Krzyżem a Sernetkami. Składają się na nią budynki w większości wzniesione w latach 60. XX w. Lasy Obwodu Ochronnego Lipowe bezpośrednio graniczą z lasami głównego kompleksu Puszczy Augustowskiej, gdzie można spotkać wilki, których w Wigierskim Parku Narodowym żyje ok. 20 (fot. 1). Wigierskie wilki polują często na jelenie, ale przede wszystkim na dziki. Płochliwe z natury wilki udaje się zaobserwować głównie dzięki fotopułapkom, które od połowy 2014 r. są rozstawiane w różnych częściach parku (zob. Wigierski Park Narodowy). Na podstawie tych obserwacji na mapy parku nanoszone są dane o wilczych szlakach. Zarządzający parkiem z uwagi na bezpieczeństwo zwierząt nie podają dokładnych lokalizacji ich najczęstszego przebywania. Same wilki doskonale znają topografię swojego terenu łowów. Podczas pobytu autorki w osadzie udało jej się zobaczyć wilka, co okazało się dużym przeżyciem.

Autorka poznała też niezwykle historię miejscowości Lipowe, w której wśród zabudowań znajduje się miejsce pamięci narodowej upamiętniające wydarzenia z 1943 r. W osadzie ukrywali się polscy partyzanci, którzy na widok nadchodzących żołnierzy niemieckich uciekli do lasu. Hitlerowcy, zauważywszy to, w odwecie postanowili rozstrzelać mieszkańców Lipowego. Kiedy już mieli wykonać egzekucję, nagle – nie wiadomo dlaczego – odstąpili od tego zamiaru. Wśród ocalałych był ks. Ślusarek. W celu upamiętnienia tego wydarzenia ksiądz ufundował i postawił we

wsi pomnik z figurą Matki Boskiej. Takie miejsca jak Lipowe czy wiele innych w WPN to rejony, w których możemy podziwiać zarówno piękno przyrody, jak też poznać historię tej części naszego kraju.

Fot. 1. Wilk w Wigierskim Parku Narodowym
Źródło: Wigierski Park Narodowy – ssaki

Autorka zwiedziła również wieś Lipniak i jej obwód ochronny, obejmujący lasy północnej części WPN. W 1880 r. we wsi było 30 domów zamieszkałych przez 183 mieszkańców. W ostatniej dekadzie XX w. wieś, o luźnej zabudowie rzędowej i kolonijnej, liczyła 28 gospodarstw i 104 mieszkańców (Kostrowicki, 1991). Przez miejscowość przebiega żółty szlak turystyczny, który dochodzi do linii kolejowej w pobliżu boru bagiennego. Najstarsze sosny mają tu 120 lat. W lesie, w pobliżu wsi Piotrowa Dąbrowa przy tzw. modrzewiowej drodze, rośnie grupa 25 starych modrzewi europejskich, osiągających wysokość do 40 m. Modrzewie są tutaj poza zasięgiem ich naturalnego występowania, jednak mają bardzo dobre warunki wzrostu i osiągają pokaźne rozmiary.

Na szlaku wędrówki autorki znalazła się także miejscowość Leszczowo – pierwotnie jeden z ostępów puszczańskich. Wieś powstała w drugiej

połowie XVIII w. Około 1880 r. odnotowano w niej 31 domów i 211 mieszkańców. Pod koniec XX w. liczyła 26 gospodarstw i 79 mieszkańców (Kostrowicki, 1991). Następna w kolejności odwiedzin była wieś Osinki, która została założona przez kamedułów wigierskich w 1724 r. Miejscowość ulokowano jako kolonię na obrzeżach doliny, na bardzo malowniczym terenie, w otoczeniu łąk, pól i lasów. Niedaleko od niej znajduje się wzniesienie zwane Zamkową Górą. W III i IV w. n.e. znajdował się tam gród obronny jednego z plemion jaćwieskich. Świadczą o tym prowadzone tutaj wykopaliska archeologiczne. U podnóża grodziska usytuowana była osada rolnicza zamieszkiwana przez kilkanaście rodzin. Obecnie turyści mają możliwość zwiedzenia tego obszaru dzięki wytyczonym szlakom.

Na terenie parku znajdują się wybudowane jeszcze przed drugą wojną światową, a zarządzane przez PTTK, dwa ogólnodostępne obiekty turystyczne w Starym Folwarku. Jednym z nich jest wzniesiony w latach 30. XX w. Dom Wypoczynkowy „Wigry”. Starszym od niego obiektem jest schronisko turystyczne im. Kazimierza Kulwiecia, zbudowane z drewna w latach 1928–1929 przez suwalski Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (fot. 2). Obiekty te już w okresie międzywojennym służyły do prowadzenia ożywionej działalności stowarzyszenia na tym terenie, takiej jak: prowadzenie kursów żeglarskich, rajdów, obozów młodzieżowych czy zawodów bojerowych.

Fot. 2. Schronisko nad jeziorem Wigry w Starym Folwarku
Źródło: *Stary Folwark*

Na terenie Wigierskiego Parku Narodowego mieści się wiele ciekawych zabytków i obiektów kulturowych, takich jak: zabytki archeologiczne, obiekty sakralne, dworskie, użyteczności publicznej, gospodarki leśnej, tradycyjne budownictwo ludowe oraz cmentarze. Warte odwiedzenia są: klasztor Kamedułów w Wigrach z XVII w., Muzeum Wigier w Starym Folwarku, Muzeum im. Marii Konopnickiej w Suwałkach, pięknie zorganizowany i ciekawie wyposażony Ogród Bajek w Kaletniku, przewidziany jako miejsce do aktywnego wypoczynku dla rodzin z dziećmi. Atrakcję stanowi przejażdżka 10-kilometrową trasą Wigierskiej Kolejki Wąskotorowej lub odbycie rejsu statkiem wycieczkowym po jeziorze Wigry. Park wyróżnia się piękną i interesującą przyrodą, o którą jego pracownicy i wolontariusze dbają i którą starają się chronić jak najlepiej, dzięki czemu nie dostrzega się tutaj oznak ingerencji gospodarczej człowieka. Jezioro Wigry jest otoczone lasami, podkreślającymi jego urodę i uwidaczniającymi zróżnicowaną linią brzegową, co dzięki walorom estetycznym sprzyja bardziej efektywnemu odpoczynkowi. Z zasobów WPN można korzystać o każdej porze roku, poznając wiele gatunków flory i fauny i zachwycając się niemal nieskażoną przyrodą, zwiedzając różnorodne i liczne atrakcje antropogeniczne, ale także uprawiając liczne formy rekreacji zarówno na lądzie, jak i na wodzie, w ciszy i spokoju, z dala od mas turystów oblegających tereny nadmorskie i górskie.

Bibliografia

- Ambrosiewicz, M., Brzozowski, J., Żulpa, A. (1997). *Wigierski Park Narodowy. Tradycyjne budownictwo drewniane*. Suwałki, Krzywe: Wigierski Park Narodowy.
- Borejszo, J., Kamiński, M., Krzysztofiak, L., Szkiruć, Z. (2003). *Wigierski Park Narodowy*. Warszawa: Multico Oficyna Wydawnicza.
- Kostrowicki, A.S. (1991). *Wigierski Park Narodowy*. Warszawa: Liga Ochrony Przyrody.
- Richling, A., Solon, J. (2001). *Struktura i funkcjonowanie Wigierskiego Parku Narodowego*. Warszawa: Wyd. Akademickie.
- Stary Folwark*. Pobrano z: http://www.wigry.org.pl/kwartalnik/nr17_stary2.htm (10.02.2019).
- Wigierski Park Narodowy powstał w 1989 r.*. Pobrane z: <http://www.wigry.org.pl> (10.02.2019).
- Wigierski Park Narodowy – ssaki*. Pobrane z: <http://www.wigry.org.pl/glowne/ssaki.htm> (10.02.2019).